

UOT 781

G.Ə.Axundova

*Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
m.aliyeva60@gmail.com*

XOR İFAÇILIĞINDA DİRİJORUN RƏHBƏR KİMİ ROLU

Açar sözlər: dirijor, ifaçı kollektivi, səslənmə, eşitmə qabiliyyəti

Dirijorluq çox mürəkkəb və çətin sənətdir. Bu sənət insandan onun bütün əqli, fiziki, əsəb və psixi qüvvələrinin gərginliyini tələb edir. Dirijor çox istedadlı, yüksək texniki ustalığa, gözəl musiqi yaddaşına və zərif zövqə malik olan bir şəxs olmalıdır. Dirijor əsər ilə dinləyicini birləşdirən zəncir, əsərin interpretasiyasının yaradıcısı olmaqla yanaşı, həm də ifaçıları vahid kollektivdə birləşdirən, hər bir ifaçıda lazımı keyfiyyətləri inkişaf etdirən tərbiyəçi kimi çıxış edir. Dirijorluq fənninin tədrisində ən başlıca məqsəd – tələbələrdə yuxarıda adıçəkilən keyfiyyətləri və təbii istedad qabiliyyətlərini inkişaf etdirməkdir.

G.A.Axundova

РОЛЬ ДИРИЖЕРА КАК РУКОВОДИТЕЛЯ ХОРОВОГО ИСПОЛНЕНИЯ

Ключевые слова: дирижер, коллектив исполнителей, звучание, слух

Дирижер – очень сложная и трудная профессия. Это искусство требует от человека напряжения всех его умственных, физических, нервных и психических сил. Дирижер должен быть личностью, обладающей талантом, высоким техническим мастерством, великолепной музыкальной памятью и тонким вкусом. Будучи создателем интерпретации произведения, связующим звеном между произведением и слушателем, дирижер вместе с тем является также объединяющим исполнителей в едином коллективе воспитателем, развивающим в каждом исполнителе нужные качества. Главной целью в обучении дирижированию является развитие у студентов вышеуказанных качеств и природных способностей.

G.A.Akhundova

THE ROLE OF THE CONDUCTOR AS THE RULER OF CHORAL PERFORMANCE

Keywords: conductor, team of performers, sound, hearing

Conductor is a very difficult profession. This art requires a person to strain all his intellectual, physical, nervous and psychical forces. The conductor must be a person with talent, high technical skill, great musical memory and subtle taste. Being

the creator of the interpretation of the work, the link between the work and the listener, the conductor is also a teacher who unites the performers in a single team, developing the necessary qualities in each performer. The main goal in teaching conducting is the development of students of the above qualities and natural abilities.

Ümumtəhsil məktəbində musiqi müəlliminin fəaliyyəti çoxşaxəlidir: o həm tərbiyəçi-müəllim, həm konsertmeyster, həm nəzəriyyəçi-musiqişünas və ən başlıcası isə dirijor-xormeyster kimi çıxış edir. Uşaqların estetik tərbiyəsinin inkişafı prosesində musiqi müəlliminin bir dirijor kimi üzərinə böyük və məsuliyyətli vəzifə düşür. O, ifa edilən əsərin interpretatoru, onun məzmununun dirijorluq hərəkətləri (jestləri) vasitəsilə şagirdlərə çatdıran, onların zövqünün tərbiyəçisi, Azərbaycan və dünya musiqi mədəniyyətinin yüksək səviyyəli bədii əsərlərinin təbliğatçısı kimi çıxış edir. Bəs dirijor nə kimi xüsusiyyətlərə malik olmalıdır?

Dirijor – ifaçı kollektivin rəhbəri və tərbiyəçisidir. O, yüksək mənəvi xüsusiyyətlərə – təmizlik, düzgünlük, dözümlülük, səbir və həqiqi dostluq hisslərinə malik olmalıdır. Bütün bunların hamısı dirijorun fəaliyyətinə böyük ictimai mənə verir. Bu səbəbdən də dirijor və onun sənəti qarşısında ən ciddi tələblər qoyulur ki, bu da təbii hesab edilməlidir.

Dirijor yüksək səviyyəli mədəni və hərtərəfli inkişaf etmiş və bu sahədə təhsil almış musiqiçi olmalıdır. Buna görə də dirijorluq sənəti sahəsində fəaliyyətə bir qayda olaraq bu və digər musiqi ixtisasından müəyyən musiqi təhsili aldıqdan sonra başlamaq lazımdır. Dirijor bu xüsusiyyəti ilə də başqa ifaçılardan fərqlənir.

Dirijor olmaq istəyən hər bir musiqiçi aşağıdakı vərdislərə mütləq yiyələnməlidir. İlk növbədə, dirijor yaxşı inkişaf etmiş eşitmə qabiliyyəti və musiqi yaddaşına malik olmalıdır. Yaxşı olardı ki, bu eşitmə qabiliyyəti absolyut olsun.

Hər bir səsin dəqiq yüksəkliyini təyin etmə qabiliyyəti xorun və orkestrin səslənmə kökünün mükəmməlləşdirilməsi işini yüngülləşdirir. Səslənməyə daim nəzarət etmək, onun mükəmməlləşdirilməsinə və s. səbəb olur. Ancaq qeyd etmək lazımdır ki, dirijorluq sənətində absolyut eşitmə qabiliyyəti heç də həlledici rol oynamır. Musiqi tarixindən məlumdur ki, bir çox dirijorlar absolyut eşitmə qabiliyyətinə malik olmadan da ifaçılıq sahəsində çox yüksək nəticələr əldə etmişlər. Məlumdur ki, yaddaş və eşitmə vərdişlərini davamlı məşqlərin köməkliliyi ilə çox gözəl inkişaf etdirmək olar. Bu baxımdan da nisbi musiqi eşitmə qabiliyyətinə malik insanlar öz eşitmə vərdişləri üzərində sistemətlə işləməklə onu çox yüksək səviyyədə inkişaf etdirə bilər, bu vərdişləri çox incələşdirə və zərifləşdirə bilər. Yaxşı eşitmə qabiliyyətinə malik musiqiçilər bu işi daim davam etdirməklə öz yaddaşlarını səsin absolyut yüksəkliyini təyin etmə səviyyəsinə qədər inkişaf etdirə bilərlər.

Eşitmə vərdişlərinin inkişafı üçün xüsusi məşqlər tələb edilir. Bu məşqləri əsasən solfecio, musiqi nəzəriyyəsi və harmoniya əhatə etməlidir. Eşitmə qabiliyyətinin tərbiyələnməsi işində üzdən oxuma, yaddaş vasitəsilə təhlil etmə, musiqi imlası xüsusi rol oynayır.

Xor və vokal ansamblında oxuma bu işi daha da intensivləşdirir. Əlbəttə, musiqi yaddaşının inkişaf prosesində harmonik eşitmə qabiliyyətin inkişafına xüsusi diqqət yetirilməlidir. Çünki dirijor, ilk növbədə, çoxsaylı müxtəlif tembr və yüksəkliyə malik səsləri eyni vaxtda eşitmə və onları seçmə qabiliyyətinə malik olmalıdır.

Məlumdur ki, davamlı, aktiv və düşüncəli musiqi dinləmə həmişə musiqi yaddaşı vasitəsilə təhlil etmə vərdişləri ilə paralel inkişaf edən bir prosesdir. Bu prosesdə yaddaşın mükəmməlləşdirilməsinə təsir edən bütün məşqlər birləşərək dirijor üçün ən vacib və başlıca yaddaş – eşitmə vərdişi hesab edilən daxili musiqi eşitmə qabiliyyətinin inkişafına təkan verir, ona xidmət edir. Məhz elə bu qabiliyyət və vərdişin köməkliliyi ilə dirijor musiqinin real səslənməsini təsəvvür edərək partituranı oxuya bilir. Yüksək səviyyədə inkişaf etmiş daxili musiqi yaddaşı və eşitmə qabiliyyəti dirijorun ifa prosesində “qabağı görməsini”, yəni bir an real səslənən musiqiyə nəzarət edərək sonra səslənəcək musiqini əvvəldən daxilən eşitməsinə imkan yaradır.

Dirijor və dirijorluq sənəti üçün vacib məsələlərdən biri də bütün musiqi nəzəri fənlərin kompleks biliklərinə yiyələnməkdir. Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin musiqi ixtisası üzrə musiqi nəzəriyyəsi, harmoniya, polifoniya, xorşünaslıq, aranjiman, partituraların oxunuşu və s. fənlər çox geniş, dərin və ətraflı tədris edilməlidir. Xorşünaslıq və aranjiman fənləri gələcək uşaq xor kollektivinin rəhbərinin yetişdirilməsində xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Müxtəlif səs və xorların səslənmə imkanları, onların spesifik xüsusiyyətləri, ansamblda keyfiyyətləri, xora aranjiman etmənin xüsusi cəhətləri, musiqidə müxtəlif axın və üsluba mənsub bəstəkarların yaradıcılıq xüsusiyyətlərini tədrisdə məhz bu fənlər əhatə edirlər. Dediklərimizə əlavə etsək ki, təcrübədə əksər hallarda ifa ediləcək müxtəlif tərkibli xor üçün əsərləri, musiqi müəllimləri uşaq xoru üçün tərtibatını və aranjimanı etməli olurlar; bu zaman musiqi müəllimlərinin yetişdirilməsində xorşünaslıq və aranjirovka fənlərinin xüsusi əhəmiyyət kəsb etməsini bir daha isbat etmiş olarıq. Bu nöqteyi-nəzərdən fənlərarası inteqrasiya böyük əhəmiyyət kəsb etmiş olur.

Əlbəttə, tələbənin musiqi haqqında bilik və təsəvvür çərçivəsini genişləndirən, zənginləşdirən, onun musiqi əsərinin məzmununa daha da dərindən nüfuz etməsinə xidmət edən sahələrindən birini də musiqi əsərlərini təhlil etmək vərdişlərinin inkişaf etdirilməsi təşkil edir. Buna görə də hər bir dirijor musiqi əsərlərinin təhlili sahəsində müəyyən bilik və təcrübəyə malik olmalıdır. Nəzəri bilik və vərdişlərdən başqa dirijor hər hansı bir musiqi alətində yaxşı ifaçı olmalıdır. Ancaq qeyd etmək lazımdır ki, dirijor hansı alətdə

yaxşı ifaçı olursa-olsun, o mütləq fortepiano alətində gözəl ifa bacarığına malik olmalıdır. Çünki dirijor əsəri öyrənərkən partituranı fortepianoda ifa etməlidir.

Bununla da o, əsərin mənimsənilməsi işini nisbətən yüngülləşdirmiş olar. Belə ki, əsəri fortepianoda ifa edərək dirijor musiqinin bir çox xüsusiyyətlərini aydınlaşdırır, partituranın müxtəlif detallarını təsəvvüründə müəyyənləşdirir. Əsəri fortepianoda davamlı çalmaqla o, frazalaşdırmanı aydınlaşdırır, nüanslaşdırmanın xarakterini və ümumi səslənmə qüvvəsini müəyyənləşdirir ki, bu da məlumdur ki, əsərin son ifasında öz müsbət təsirini mütləq göstərməlidir. Dirijorun formalaşmasında müxtəlif əsərlərin fortepianoda dördəlli ifa edilməsi çox böyük rol oynayır. Bu metod nəinki dirijorun musiqi ədəbiyyatı ilə tanışlığına, eyni zamanda onun əsəri üzdən oxuma vərdişlərinin, ansamblda ifaçılıq qabiliyyətinin, bədii zövqü, ümumi musiqi mədəniyyətinin inkişafına təkan verir. Təsadüfi deyildir ki, bir çox məşhur musiqiçilər, bəstəkar və ifaçılar davamlı dördəlli ifa metodundan istifadə etmişlər. Məlumdur ki, dirijorun iş prosesində müşayiət etmə vərdişlərinin inkişafı xüsusi rol oynayır. Çünki dirijor xorla işə başlamazdan əvvəl solist-vokalist və solist-musiqiçi ilə fərdi işləməli olur. Əgər dirijor fortepianoda əsərin müşayiətini (orkestr partiyasının) ifa edə bilərsə, bu zaman o, solisti daha yaxşı hiss edər, solistin ifa planı ilə daha yaxşı tanış ola bilər, onun interpretasiya detalları ilə əvvəldən tanış ola bilər ki, bunun nəticəsində dirijor xorun ümumi məşqlərinə ayrılmış vaxtdan səmərəli istifadə etmiş olar.

Hər bir xor dirijoru öz iş fəaliyyətində instrumental ansambl, orkestr və ümumiyyətlə, musiqi aləti ilə bağlı olmasına baxmayaraq o, ilk növbədə, xor və vokalistlərlə birgə fəaliyyət göstərir. Buna görə də hər bir dirijorun vokal sənətinin əsaslarını bilməsi vacibdir. Bu baxımdan da o, mütləq vokal səsin düzgün təşkili və səsin qoyuluş qaydalarını bilməlidir. Vokal texnikası ilə tanışlıq dirijora müğənnilərin ifalarına nəinki frazalaşdırma və xarakter nöqtəyindən, həm də vokal texnikasının müəyyən üsul və priyomlarından istifadə etmələrinə nüfuz etməsinə imkan yaradır. Vokal ifaçılığına bələd olan dirijor məşq prosesində ifaçılara çox ehtiyatla öz tələblərini çatdırır. Belə dirijorlar insan səslərinə (xüsusən gənc səslərə) çox ehtiyat və qayğıkeşliklə yanaşmağı bacarırlar.

Dirijorluğu öyrənən hər bir tələbə bütün tədris dövründə daim klassik və yeni musiqi ədəbiyyatını öyrənməlidir. O, şəxsi simpatiyasından asılı olmayaraq müxtəlif dövrün musiqi əsərləri, müxtəlif üslub axınına, müxtəlif xalqlara mənsub, xüsusən də müasir musiqi əsərlərini mütləq öyrənməlidir. Tələbənin musiqi dünyagörüşünün genişlənməsinə onun müxtəlif konsertlərə getməsi çox müsbət təsir edir. Hər konsertdən sonra isə məşhur dirijor, pianoçu və vokalistin ifaçılıq ustalığının təhlili bu işdə xüsusi rol oynayır.

Yuxarıda söylədiklərimizdən belə qənaətə gəlmək olar: ifaçı-dirijorun formalaşmasında, onun mənəvi marağının çoxcəhətliyi həlledici rol oynayır.

Bunun sayəsində tələbələrdə bir tərəfdən incəsənət və musiqidə müxtəlif yenilik, axın və üslublara tənqidi münasibəti, digər tərəfdən onlarda hər hansı bir musiqi əsərini müxtəlif həyat hadisələrinin bədii əksi kimi qəbuletmə, dərkətmə vərdişlərini inkişaf etdirmək vacibdir. Dirijorluq çox mürəkkəb və çətin sənətdir. Bu sənət insandan onun bütün əqli, fiziki, əsəb və psixi qüvvələrinin gərginliyini tələb edir. Bu baxımdan qeyd etmək lazımdır ki, dirijor üçün əsas xüsusiyyətlərdən biri də odur ki, o fiziki baxımdan çox möhkəm və sağlam, dözümlü olmalıdır. Buna görə də o, öz fiziki inkişafını da diqqət mərkəzində saxlamalıdır. Bunun üçün dirijor daim idmanla məşğul olmalı və müəyyən rejim əsasında öz musiqi məşğələlərini qurmalıdır.

Dirijor çox istedadlı, yüksək texniki ustalığa, gözəl musiqi yaddaşına və zərif zövqə malik olan bir şəxs olmalıdır. Cəsarətlə və tam qətiyyətlə söyləmək olar ki, ifaçılıqda ən mürəkkəb, çətin və məsuliyyətli sənət dirijorluqdur. Hər bir ifaçı-solist əldə etdiyi müvəffəqiyyət və məsuliyyətini öz musiqi aləti ilə bölüşdürür. Onların hamısı ifa prosesində eyni dərəcədə məsuliyyət daşıyırlar, buna uyğun olaraq da əldə edilən müvəffəqiyyətdə də hər birinin eyni dərəcədə payı olmalıdır. Bu baxımdan dirijor sənəti müstəsnaqlıq təşkil edir. Bu zaman musiqi əsərinin inandırıcı və bitkin ifa məsuliyyəti yalnız bir adamın – dirijorun üzərinə düşür. Çünki hər bir ifaçının üzərinə düşən məsələni yalnız və yalnız dirijor həll edir. Eyni zamanda dirijor ifa prosesində xüsusi və spesifik bir məsələni də – kollektiv ifaçılığa rəhbərlik məsələsini də həll etməlidir.

Dirijor əsər ilə dinləyicini birləşdirən bütöv kommunikasiya zəncirinin rəhbərinə çevrilir. Buna görə də dirijor bəstəkarın fikir və düşüncələrinə yüksək həssaslıqla nüfuz edərək çalışmalıdır ki, ifa və əsər haqqında öz fikir və təsəvvürünü ifaçılara aydın və dəqiq çatdırsın. Eyni zamanda o, ifaçılardan əsər haqqında öz fikir və düşüncələrinin olduğu kimi dinləyici auditoriyasına çatdırılmasını tələb etməlidir. Əlbəttə, bu qeyd etdiklərimiz dirijorluq sənətinin ən ümumi xüsusiyyətləridir.

Dirijor ifaçının düşünən beyni olmaqla bərabər həm də əsərin interpretasiyasını yaradan, bu interpretasiyanın konkret səslənmə qüvvəsini planlaşdıran, ifanın səslənməsinin dəqiqliyinə və keyfiyyəti idarə və nəzarət edən bir fərd kimi çıxış edir. Bununla bərabər dirijor həm də ifaçıları vahid kollektivdə birləşdirən, hər bir ifaçıda lazımı keyfiyyətləri inkişaf etdirən tərbiyəçi olmalıdır. Bütün bu sadaladığımız xüsusiyyətlərə əsaslanaraq tam əminliklə söyləmək olar ki, dirijorluq – özünəməxsus bir istedad tələb edən sənətdir. Dirijor üçün digər ixtisasdan olan professional musiqiçiyə lazım olan qabiliyyət keyfiyyətləri azlıq təşkil edir. Hətta bu qabiliyyət keyfiyyətlərinin yüksək inkişaf səviyyəsi yalnız dirijorluq üçün tələb edilən istedadın özülünü təşkil edir. İlk növbədə, dirijorluq istedadının spesifik xüsusiyyətini onun xarakterinin möhkəm, iradəli olması, mərkəzləşmiş, diferensial diqqətə malik olması, cəld reaksiya və yüksək kommunikaбельlik, fikrini başqalarına aydın

başasalma və başqalarını düzgün başadüşmə qabiliyyəti təşkil edir. Dirijorla ifaçı kollektivin qarşılıqlı əlaqəsində dirijor hər bir ifaçı qrupun hörmət etdiyi, tanıdığı qabaqcıl ifaçı-liderin yerini bilməsi vacib məsələdir. Dirijor həmişə göz qabağındadır; onun bütün hərəkətlərini, ifanın bütün detallarının hazırlanmasını xeyirxah və tələbkar ifaçılar (istər uşaqlar, istər böyüklər olsun) daim izləyirlər.

Dirijorluq fənninin tədrisində, musiqi müəllimində dirijor-xormeyster cəhətlərinin tərbiyə prosesində ən başlıca məqsəd – yuxarıda adıçəkilən xüsusiyyət və təbii istedad qabiliyyətlərini harmonik inkişaf səviyyəsinə çatdırmaqdan ibarətdir. Qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin musiqi ixtisası üzrə təhsil alan tələbələr dirijorluq fənni ilə ilk dəfə məhz burada tanış olub onun sirlərini dərinlən öyrənirlər. Bu səbəbdən tələbələr bir çox çətinliklərlə üzləşmiş olurlar, çünki tədris proqramına müvafiq olaraq qısa bir müddətdə (üç semestr ərzində) bu mürəkkəb sənətə təməldən professionallığa qədər yiyələnməli olurlar. Bu çətin işin həyata keçirilməsində dirijorluq müəlliminin professionallığı, pedaqoji və metodiki ustalığı böyük rol oynayır.

ƏDƏBİYYAT

1. *Dadaşova E., Əliyeva M.* Dirijorluq və onun tədrisi metodikası. Bakı, 2013, 219 s.
2. *Həbibov Y.* Dirijorluq və onun tədrisi metodikası. Bakı, 1999, 190 s.
3. *Ольхов К.* Теоретические основы дирижирования. Ленинград, 1984, 160 с.